

УДК: 331.5: 005.332.4 – 057.4

М.О. Кримова, к.е.н., старший науковий співробітник відділу соціальних проблем ринку праці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України

ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОФЕСІЙНО-ОСВІТНЯ ТРАЄКТОРІЯ ФАХІВЦЯ, ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА РИНКУ ПРАЦІ

У статті розглянуто особливості побудови особистих професійно-освітніх траєкторій української молоді. Надано визначення сутності категорії професійно-освітня траєкторія, представлено її основні етапи та умови побудови. Побудовано сучасну (базову) та оптимальну професійно-освітню траєкторію. Сформульовано чинники оптимізації професійно-освітніх траєкторій молоді, а також визначено значущість їх впливу на розвиток національної економіки, підприємств та окремих індивідів.

Ключові слова: конкурентоспроможність, освіта, траєкторія, професія, професійна орієнтація, умови оптимізації, ринок праці

Рис.1., Літ. 4

М.А. Крымова

ІНДИВІДУАЛЬНАЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО- ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ТРАЕКТОРИЯ СПЕЦИАЛИСТА, КАК ИНСТРУМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЕГО КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НА РЫНКЕ ТРУДА

В статье рассмотрены особенности построения личных профессионально-образовательных траекторий украинской молодежи. Дано определение сущности категории профессионально-образовательная траектория, представлены ее основные этапы и условия построения. Построено современную (базовую) и оптимальную профессионально-образовательную траекторию. Сформулированы факторы оптимизации профессионально-образовательных траекторий молодежи, а также определена значимость их влияния на развитие национальной экономики, предприятий и отдельных индивидов.

Ключевые слова: конкурентоспособность, образование, траектория, профессия, профессиональная ориентация, условия оптимизации, рынок труда.

M.O. Krymova

INDIVIDUAL PROFESSIONAL AND EDUCATIONAL TRAJECTORY OF MODERN PROFESSIONALS AND WAYS OF ITS OPTIMIZATION

The article describes the features of the construction of the personal professional and educational trajectories of the Ukrainian youth. The definition of the essence of the category of professional and educational trajectory, presented its main stages and conditions of construction. Built modern (base) and the optimum professional and educational trajectory. Factors formulated to optimize vocational and educational trajectories of young people, as well as determine the significance of their impact on the development of the national economy, businesses and individuals.

Key words: competitiveness, education, trajectory, profession, professional orientation, optimization conditions

Постановка завдання. Проблема професійного розвитку та професійного становлення є вкрай актуальною в реаліях сьогодення. Визначаючи своє професійне

майбутнє кожна особистість спирається на певне коло факторів таких як: особисті схильності, існуючий попит на ринку праці на професію та рівень конкуренції між фахівцями, мотиваційні встановлення, фінансові можливості родини, престиж професії в суспільстві, існуюча точка зору оточення, соціально-економічний розвиток країни. Соціально-економічні перетворення, що відбуваються сьогодні в країні викликали певні зміни в критеріальних ознаках стратегій молоді в побудові особистих професійно-освітніх траєкторій, переключивши на перший план не зміст та актуальність на ринку праці обраної індивідом професійної діяльності, а існуючі соціальні передумови цього процесу, престижність та місце обраної професії в суспільстві. Зазначена ситуація поглиблює вже існуючі до того проблеми структурно-трансформаційного дисбалансу на ринку праці та збільшує ризики молоді стати безробітним. В цих умовах особливої актуальності набуває пошук шляхів оптимізації процесу побудови молоддю своїх професійно-освітніх траєкторій, розробки важелів впливу на їх особисте самовизначення в професійному житті та підвищення якості процесу надбання професійних навичок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями дослідження особливостей побудови освітніх траєкторій та професійного самовизначення молоді займалось широке коло як закордонних, так і вітчизняних вчених-дослідників, серед яких: Бережна І.Ф., Голубева Е.А., Колот А.М., Лібанова Е.М., Лісогор Л.С., Равен Дж., Сиговцев Г.С., Чередніченко Г.А., Шаульська Л.В. та інші. Однак досі залишається не достатньо вивченим питання регулювання побудови професійно-освітньої траєкторії та можливостей досягнення її оптимальності на макро-, мезо- та мікро- рівнях.

Метою статті є дослідження базової класичної моделі професійно-освітньої траєкторії молодого фахівця та пошук на її основі шляхів оптимізації в напрямі забезпечення конкурентоспроможності молоді на ринку праці.

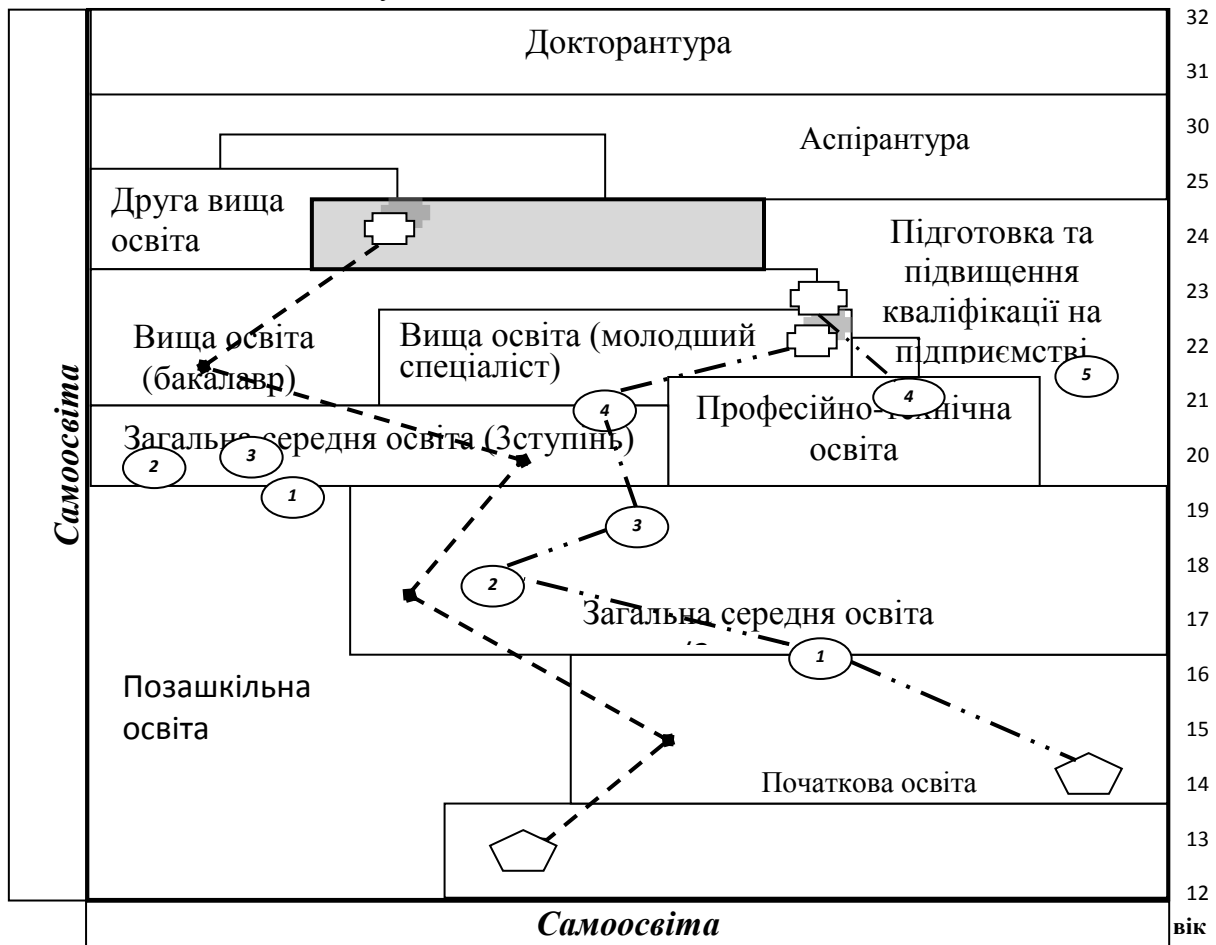
Викладення основного матеріалу. Однією з важливих умов забезпечення формування конкурентоспроможного фахівця на ринку праці є його зважено побудована *професійно-освітня траєкторія*. Сьогодні існує широке коле поглядів щодо визначення сутності поняття професійно-освітня траєкторія, якщо розглядати її тлумачення у розрізі забезпечення конкурентних переваг особистості, то воно трактуватиметься, як - сукупність умовних кроків особистості, що характеризують процес її професійно-особистісного розвитку та становлення як фахівця в рамках професійно-освітньої діяльності.

Професійно-освітня траєкторія є персональною та будується особистістю залежно від мети, яку вона переслідує; професії, яку бажає отримати; наявності вільного часу; ступеня розвиненості освітньої інфраструктури країни; рівня достатку в родині; особистих вподобань; стереотипів, що склались в суспільстві; зовнішнього оточення людини; ступеня існуючого взаємозв'язку між суб'єктами господарювання та освітніми установами та широкого кола інших суб'єктивних та об'єктивних факторів. Але не дивлячись на її індивідуальність, в українських реаліях останнім часом склався певний стандарт освітньої-траєкторії фахівця, який, на думку більшості населення, здатен забезпечити особистості, що її проходить, певний рівень престижності та статусності в суспільстві, при цьому зовсім не враховуючи головної її кінцевої мети – високого рівня конкурентоспроможності на ринку праці. Загалом можна виокремити такі характерні риси та етапи сучасної професійно-освітньої траєкторії фахівця (рис. 1).

Освіта майже кожної дитини в Україні розпочинається в закладах дошкільного навчання в трирічному віці, де проходить надбання стандартних знань, вмінь та навичок, які необхідні особистості для того, щоб розпочати свою початкову освіту.

Віком вступу до початкової школи є шість або сім років залежно від року початку. Найчастіше вона здобувається в державних загальноосвітніх школах або навчально-виховних комплексах. Основною метою сучасного процесу навчання є формальне

здобуття стандартних первинних гуманітарних та математичних знань, необхідних для продовження навчання в середній школі, та надання стандартних комунікативних можливостей для життя в суспільстві.

1 – професійна просвіта

3 – 1-й етап професійної консультації

2 – професійна ідентифікація

4 – 2-й етап професійної консультації (професійне визначення)

5 – професійна адаптація

- початок професійно-освітньої траєкторії

- вихід на ринок праці

- - - - сучасна професійно-освітня траєкторія фахівця

- · · - · - оптимальна професійно-освітня траєкторія фахівця

Рис. 1. Сучасна та оптимальна траєкторії конкурентоспроможного фахівця

Наступною ланкою професійно-освітньої траєкторії є середня освіта, яка розпочинається у десятирічному віці, триває п'ять років. За цей час дитина отримує знання зі стандартних дисциплін гуманітарного типу (рідної, іноземної мови і літератури, історії, географії, хімії) та технічного типу (алгебри, геометрії, хімії, інформатики та креслення) типу. Однак змістовність навчальних програм є негнучкою та дещо застарілою, недостатньо враховує здібності та вподобання кожної дитини та не забезпечує повною мірою його розвиток як майбутнього професіоналу. В чотирнадцятирічному віці майже кожний український підліток, незважаючи на інші існуючі можливості отримання повної загальної освіти, продовжує її опанування в

старших класах загальноосвітньої середньої школи. Причиною такого вибору є хибне суспільно визнане тлумачення, що отримання повної загальної освіти в школі є запорукою вільного подальшого вступу до вищого навчального закладу. Стандартним віком закінчення середньої освіти є шістнадцять років, саме цей вік та етап професійно-освітньої траєкторії є ключовим в формуванні конкурентоспроможності фахівця. На цій стадії відбувається професійне визначення особистості, обрання її майбутнього фаху.

В сучасних умовах самовизначення відбувається стихійно і майже не враховує індивідуальні здібності, схильності, структуру ринка праці, перспективність обраної спеціальності. Через це більшість молоді стихійно обирає престижні сьогодні в суспільстві професії, такі як: економіст, юрист, журналіст, дизайнер та інші спеціальності гуманітарного напрямку підготовки. Однією з причин ситуації, що склалась, є поширеність державних і недержавних вищих освітніх закладів та можливостей отримати освіту не лише за рахунок держави, а інших суб'єктів (здебільшого кошти домогосподарств). Процес отримання професійної освіти за зазначеними професіями майже в усіх навчальних закладах є стандартним та здійснюється на основі загально встановлених навчальних програм, більшість з яких не повністю відповідають вимогам сучасної економіки та не завжди забезпечують отримання кола необхідних професійних компетенцій. Слід зазначити, що сучасні студенти в процесі навчання майже не приділяють увагу процесу саморозвитку, самоосвіти та самовдосконалення.

Найчастіше процес отримання професійної освіти складається з двох послідовних частин: бакалаврату та магістратури, результатом закінчення якої є отримання диплома та кваліфікації магістра і безпосередній вихід вже підготовленого фахівця на ринок праці. Загалом, витрати часу на становлення фахівця за сучасною освітньо-професійною траєкторією дорівнює двадцяти рокам. Але цей термін не забезпечує повного необхідного кола конкурентних переваг особистості, адже характеризується недостатнім рівнем якості та некоректністю процесу професійного самовизначення, отримання знань, вмінь і компетенцій. В зв'язку з цим рівень конкурентоспроможності більшості молодих фахівців є дуже низьким, що не дає їм можливості реалізувати свій трудовий потенціал в професійній діяльності.

Аналіз особливостей структури сучасної професійно-освітньої траєкторії підкреслює необхідність індивідуалізації цього процесу, підключення до її побудови окремих суб'єктів (підприємств, органів державного управління, органів системи професійної орієнтації населення тощо). Отже, слід визначити якою повинна бути оптимальна професійно-освітня траєкторія фахівця, та як забезпечити максимальну віддачу від інвестицій в людський капітал при мінімальних витратах часу на навчання задля отримання максимального рівня конкурентоспроможності на ринку праці.

Основними умовами оптимальності індивідуальної професійно-освітньої траєкторії фахівця є:

наявність зваженої системи професійної орієнтації населення, здатної супроводжувати особистість на шляху його професійного становлення, при цьому важливою є обов'язковість та своєчасність застосування кожного з елементів системи;

компетентнісне наповнення процесу навчання, яке дає змогу сформувати комплекс знань, вмінь та навичок, необхідних для професійної та особистісної діяльності людини, враховуючи наступність ланок системи освіти та необхідність накопичення компетенцій протягом життя;

постійна самоосвіта та самовдосконалення особистості, що дає змогу розвивати та підтримувати існуючий рівень професійної компетентності фахівця;

тісний взаємозв'язок між освітніми установами та суб'єктами господарювання з приводу змістовного наповнення навчальних програм, фінансової, методичної та технологічної підтримки;

індивідуальний підхід до процесу навчання у початковій та середній школі, врахування здібностей та нахилів кожного з учнів;

врахування загальносвітових та вітчизняних тенденцій розвитку економіки та ступеня збалансованості ринку праці при формуванні ліцензійного обсягу підготовки кадрів та побудови якісного наповнення процесу навчання;

розвиненість мережі післядипломного навчання та підвищення кваліфікації, в тому числі за рахунок підприємства; вільний доступ до системи дистанційного навчання;

мінімізація витрат часу на формальну освіту за рахунок компетентнісного наповнення процесу навчання та саморозвитку особистості;

постійний моніторинг відповідності змістовного наповнення навчальних програм потребам роботодавців;

впровадження системи навчання протягом життя.

Враховуючи визначені умови побудови оптимальної індивідуальної професійно-освітньої траєкторії, можна розглянути певний її «еталон-приклад» (рис. 1), який порівняно з сучасною її інтерпретацією показує, що час, витрачений на формальне навчання та рівень отриманої освіти, не завжди є критерієм конкурентоспроможності молодого фахівця.

За визначенням «еталоном-прикладом» оптимальної професійно-освітньої траєкторії розпочати свою освітню діяльність особистість може не з етапу дошкільного навчання, а одразу з початкової освіти. Але у такому разі процесу навчання повинна передувати попередня самоосвіта. В цьому віці вона полягає в отриманні первинних навичок та соціально-особистісних компетенцій за допомогою батьків та зовнішнього оточення дитини. Важливою складовою цього етапу є достатній рівень підготовленості дитини до початку обов'язкового навчання, формування в нього зважених мотивів та зацікавленості до освіти. Процес початкової освіти повинен супроводжуватись не лише надбанням найпростіших гуманітарних і математичних знань та вмінь, а й проведенням базової професійної орієнтації, а саме, такої її складової, як професійна просвіта, яка повинна полягати в наданні інформації щодо існуючого світу професій, їх особливостях та характеристиках.

Не менш важливим в молодшому віці є первинне дослідження здібностей та схильностей дитини задля вчасного їх формування та розвитку.

Базова обов'язкова загальна освіта повинна забезпечувати комплекс знань, вмінь та навичок, які покликані забезпечити вдосконалення та розвиток талантів дитини задля більш ефективного накопичення необхідних йому в майбутньому конкурентних переваг. Тому процес загальної освіти повинен супроводжуватись зваженою професійною ідентифікацією і професійною консультацією. Такий підхід дає змогу не лише в дитинстві розвивати необхідні майбутні професійні якості, а й по закінченню базової освіти зважено підійти до процесу професійного самовизначення та обрати подальшу професійно-освітню траєкторію.

На етапі базової освіти важливою є мотивована самоідентифікація особистості з майбутньою професійною діяльністю, розуміння ролі обраного фаху в суспільстві та розвитку економіки, тому більш поглиблено слід вивчати спеціалізовані предмети задля більш повного розуміння сутності своєї майбутньої трудової діяльності. Цього можна досягти шляхом впровадження системи профільного навчання в середній школі та включення в освітній процес широкого кола факультативних курсів.

Заключним елементом системи базової загальної середньої освіти повинна стати об'єктивна оцінка знань, вмінь, навичок, компетенцій та професійної спрямованості підлітка, з метою прийняття вірного рішення щодо доцільності отримання ним повної середньої освіти в школі. Для забезпечення якісного навчання у старших класах, з метою накопичення якомога більшого кола необхідних компетенцій, навчання

необхідно проводити за профільною системою освіти. Ключову роль професійної консультації на цьому етапі повинен відігравати постійний моніторинг розвитку здібностей та накопичення знань, з можливістю індивідуального корегування процесу навчання. Якщо розглянути процес отримання середньої освіти з позиції майбутньої конкурентоспроможності, то головним її результатом повинно бути не формальне отримання атестату про загальну повну освіту, а зважене, науково обґрунтоване та індивідуальне для кожної людини рішення щодо своєї майбутньої професійної діяльності, результатом якого повинен стати професійний відбір та обрання вищого навчального закладу.

Враховуючи те, що процес навчання супроводжується як матеріальними, так і нематеріальними витратами, кожна особа зацікавлена як найшвидше отримати освіту та конкурентні переваги, необхідні для безпосереднього виходу на ринок праці. Тому для оптимальної професійно-освітньої траєкторії закладом для професійної освіти було обрано вищий навчальний заклад другого рівня акредитації, закінчення якого надає можливість отримати кваліфікацію молодшого спеціаліста. Але, слід зазначити, що оптимальна траєкторія передбачає прямий зв'язок між рівнем конкурентоспроможності та освітнім рівнем, адже при такій траєкторії кожний з етапів навчання надає можливість накопичувати та здобувати знання, необхідні у безпосередній професійній реалізації. Тому в основу процесу професійного навчання має бути покладено чітко визначену освітню програму, яка повністю охоплює коло необхідних базових та спеціалізованих професійних компетенцій для ефективної трудової діяльності та яка покликана вдосконалити існуючі здібності особистості.

Слід також зазначити, що побудова оптимальної професійно-освітньої траєкторії продовжується після закінчення терміну формального навчання, вона триває протягом всього життя шляхом самоосвіти, підвищення кваліфікації або безпосереднього надбання нових знань, вмінь та навичок на виробництві.

Отже, результатом еталону професійно-освітньої траєкторії є сформований конкурентоспроможний фахівець, здатний швидко адаптуватись в професійній сфері та постійно самовдосконалюватись з метою накопичення та розвитку своїх конкурентних переваг. Незважаючи на те, що витрати часу на навчання в оптимальному варіанті професійно-освітньої траєкторії складають лише чотирнадцять років та рівень отриманої кваліфікації є дещо нижчим, ніж при сучасній, даний фахівець є більш конкурентоздатним та перспективним не лише в особистісному плані, а й для розвитку підприємства та країни в цілому.

Результати прояву зважено побудованої професійно-освітньої траєкторії фахівця можна розглядати на трьох рівнях: індивідуальному, виробничому та державному (регіональному).

Для *індивіда* коректно побудована професійно-освітня траєкторія: підвищує рівень конкурентоспроможності на ринку праці; зменшує витрати на перенавчання; забезпечує підвищення рівня задоволеності особистою та професійною діяльністю; надає можливість отримувати гідну заробітну плату, достатню для заощаджень та реалізації особистих потреб; зменшує строк віддачі від інвестицій в людський капітал; дає змогу постійно самовдосконалюватись та розвиватись як в професійному, так і особистісному плані; забезпечує постійне професійне зростання та пересування кар'єрними сходами; дає змогу провести вірну професійну ідентифікацію, розвивати творчі здібності та схильності особистості; збільшує рівень упевненості фахівця у затребуваності своїх знань і вмінь у майбутньому; підвищує рівень використання отриманих знань у роботі.

На *виробничому рівні* індивідуально побудована професійно-освітня траєкторія дає змогу: підвищити рівень продуктивності та ефективності праці; зменшити витрати на перенавчання персоналу; отримати фахівців, що повністю відповідають потребам

підприємства; зменшити витрати на пошук персоналу; підвищити рівень інноваційності та технологічності виробництва; зменшити рівень травматизму; підвищити мотивацію персоналу до праці та трудової активності.

На *державному* (регіональному) рівні впровадження технології побудови індивідуальних професійно-освітніх траєкторій сприятиме: підвищенню рівня продуктивної та ефективної зайнятості; зменшенню рівня структурного безробіття; забезпеченню збалансованості ринку праці та рівня працевлаштування серед випускників навчальних закладів; зменшенню витрат бюджетних коштів на підготовку фахівців, що не відповідають потребам економіки країни; сталому розвитку економіки країни; збільшенню обсягу людського капіталу та трудового потенціалу суспільства; збільшенню вартості робочої сили; зменшенню відтоку робочої сили за кордон; збільшенню рівня купівельної спроможності громадян; підвищенню рівня конкурентоспроможності робочої сили.

Висновки. Базуючись на вище викладеному, можна зробити висновок, що побудована на основі компетентнісного підходу система освіти у сполученні зі зваженою системою професійної орієнтації та ідентифікації є основою для формування конкурентоспроможного фахівця сучасного типу та забезпечує вирішення широкого кола макро- та мікроекономічних проблем, ключовими з яких є структурний дисбаланс на ринку праці, низька конкурентоспроможність молодих фахівців, невідповідність якості робочої сили потребам роботодавців та інше.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Лісогор Л. С. Освітні чинники забезпечення інноваційного людського розвитку / Л.С. Лісогор // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – червень 2008 р. – №3(30). – С. 421-424.

2. Маршавін Ю. Профорієнтація незайнятого населення та молоді як чинник досягнення професійної відповідності попиту і пропозиції на ринку праці / Ю. Маршавін // Україна: аспекти праці. – 2010. - № 2. – С. 20-24.

3. Васютина Н. Ю. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании / Васютина Н.Ю. // Фестиваль педагогических идей «Открытый урок» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://festival.1september.ru/articles/581708/>.

4. Шаульська Л. В. Регулювання професійно-освітніх траєкторій молоді в контексті соціальної відповідальності держави / Л. В. Шаульська, Н. С. Якимова // Менеджер. – 2013.– № 3 (65). – С. 195–203.